

Φιλοσοφικός Λόγος

9^η Διδακτική Ενότητα

Η αλληγορία του σπηλαίου, η
ερμηνεία της αλληγορίας: η
παιδεία στροφή της ψυχής προς
την ιδέα του αγαθού

Μετάφραση σε αντιστοίχιση

Δεῖ δὴ, εἶπον, ἡμᾶς τοιόνδε νομίσαι
περὶ αὐτῶν, εἰ ταῦτ'
ἀληθῆ·

τὴν παιδεῖαν οὐχ οἷαν τινὲς
ἐπαγγελλόμενοί φασιν
εἶναι τοιαύτην καὶ εἶναι.

φασὶ δέ που οὐκ ἐνούσης ἐν τῇ
[518c] ψυχῇ ἐπιστήμης σφεῖς
ἐντιθέσθαι, οἷον τυφλοῖς ὀφθαλμοῖς
ὄψιν ἐντιθέντες.

Φασὶ γὰρ οὖν, ἔφη.

Ὁ δέ γε νῦν λόγος, ἦν δ' ἐγώ,
σημαίνει ταύτην τὴν
ἐνούσαν ἐκάστου δύναμιν ἐν τῇ ψυχῇ

καὶ τὸ ὄργανον ᾧ
καταμανθάνει ἕκαστος,

οἷον εἰ ὄμμα μὴ δυνατὸν ἦν ἄλλως
ἢ σὺν ὄλῳ τῷ σώματι στρέφειν πρὸς
τὸ φανὸν ἐκ τοῦ
σκοτώδους,

Τότε, εἶπα, πρέπει κι εμεῖς να
παραδεχθούμε το εξής σχετικά με αυτά
αν τούτα 'δω εἶναι αληθινά:

Ὅτι η παιδεία δεν εἶναι ὅ,τι
ισχυρίζονται
γι' αὐτὴν κάποιοι, οἱ οποίοι ἔχουν για
ἐπάγγελμά τους τὴν ἐκπαίδευση.

Ισχυρίζονται δηλαδή ὅτι μέσα στην
ψυχὴ δεν ὑπάρχει γνώση κι ὅτι κατὰ
κάποιον τρόπο τὴ γνώση τὴν βάζουν
αυτοὶ στην ψυχὴ, περίπου σαν να
έβαζαν ὄραση σε μάτια τυφλῶν.

Το ισχυρίζονται πράγματι, εἶπε.

Απεναντίας, ἡ τωρινὴ διερεύνησή μας,
εἶπα ἐγώ, δείχνει αὐτὴ τὴ δύναμη τῆς
γνώσης που καθένας ἔχει μέσα στην
ψυχὴ του,
κι ἐπίσης τὸ ἐργαλεῖο, με τὸ οποίο
καθένας φθάνει στὴ μάθηση.

Ὅπως ἀκριβῶς αν δεν υπήρχε ἄλλος
τρόπος να στρέφει κανεῖς τα μάτια του
ἀπὸ τὸ σκοτάδι στο φως παρά μόνο
στρέφοντας ολόκληρο τὸ σῶμα,

οὕτω σὺν ὅλῃ τῇ ψυχῇ ἐκ τοῦ
γιγνομένου περιεκτέον εἶναι,

ἕως ἂν εἰς τὸ ὄν καὶ τοῦ ὄντος τὸ
φανότατον
δυνατὴ γένηται ἀνασχεῖσθαι θεωμένη·

τοῦτο δ' εἶναι φαμεν
[518d] τάγαθόν. ἧ γάρ;

Ναί.

Τούτου τοίνυν, ἦν δ' ἐγώ, αὐτοῦ
τέχνη ἂν εἴη, τῆς
περιαγωγῆς, τίνα τρόπον ὡς ῥᾷστά τε
καὶ ἀνυσιμώτατα
μεταστραφῆσεται,

οὐ τοῦ ἐμποιῆσαι αὐτῷ τὸ ὀρᾶν, ἀλλ'
ὡς ἔχοντι μὲν αὐτό, οὐκ ὀρθῶς δὲ
τετραμμένῳ οὐδὲ βλέποντι
οἷ ἔδει, τοῦτο διαμηχανήσασθαι.

Ἔοικεν γάρ, ἔφη.

Αἱ μὲν τοίνυν ἄλλαι ἀρεταὶ
καλούμεναι ψυχῆς κινδυνεύουσιν
ἐγγύς τι εἶναι τῶν τοῦ σώματος — τῷ
ὄντι γάρ

[518e] οὐκ ἐνοῦσαι πρότερον ὕστερον
ἐμποιεῖσθαι ἔθεσι καὶ ἀσκή-
σεσιν— ἡ δὲ τοῦ φρονῆσαι παντὸς
μᾶλλον θειοτέρου τινὸς
τυγχάνει, ὡς ἔοικεν, οὕσα, ὃ τὴν μὲν
δύναμιν οὐδέποτε
ἀπόλλυσιν,

ὑπὸ δὲ τῆς περιγωγῆς χρήσιμόν τε
καὶ ωφέλιμον
[519a] καὶ ἄχρηστον αὖ καὶ βλαβερόν
γίνεται.

ἐτσι πρέπει να στραφεί με ολόκληρη
την ψυχή από την περιοχή του
γίγνεσθαι προς την άλλη πλευρά,
ὥσπου να γίνει ικανή η ψυχή να αντέχει
να αντικρύζει το ὄν και το πιο φωτεινό
από το ὄν·

και ισχυριζόμαστε ότι αυτό είναι το
Αγαθό. Δεν είναι έτσι;

Ναι.

Επομένως η παιδεία, είπα εγώ, θα είναι
η τέχνη για αυτό το πράγμα, για τη
μεταστροφή της ψυχής, με ποιον τρόπο
δηλαδή η μεταστροφή θα συντελεστεί
ὅσο το δυνατόν ευκολότερα και
αποτελεσματικότερα,
ὄχι πώς θα εμφυτευθεί στο ὄργανο
αὐτό η δύναμη της ὁρασης, ἀλλὰ
θεωρώντας δεδομένο ὅτι το ὄργανο
διαθέτει αὐτή τη δύναμη κι ὅτι ἀπλῶς
δεν εἶναι στραμμένο στη σωστή
κατεύθυνση και δεν κοιτάζει προς τα
ἐκεῖ που θα ἔπρεπε, να μηχανευτεί (η
τέχνη της παιδείας ἕναν τρόπο) ὥστε
αὐτό να κατορθωθεί.
Ἔτσι φαίνεται, εἶπε.

Οι ἄλλες, τώρα, ἀρετές, που γενικῶς
χαρακτηρίζονται ως ἀρετές της ψυχῆς,
φαίνεται ὅτι εἶναι κάπως κοντά στο
σῶμα —
γιατί στ' ἀλήθεια, ἐνῶ πρωτύτερα δεν
υπῆρχαν στην ψυχή, ὕστερα, με τον
εθισμό και την ἀσκηση, εμφυτεύονται
στ' αὐτήν—, ἐνῶ η φρόνηση κι η γνώση
φαίνεται να ριζώνει σε κάτι ἀσυγκρίτως
πιο θεϊκό που ποτέ δεν χάνει τη δύναμή
του

ἀλλὰ που με τη μεταστροφή γίνεται
χρήσιμο και ωφέλιμο, κι ἄλλοτε πάλι
ἄχρηστο και βλαβερό.

Πλάτων, Πολιτεία, 518b-519a

A. Η πλατωνική *Πολιτεία* είναι ένας αφηγημένος διάλογος. Αφηγητής της είναι ο ίδιος ο πρωταγωνιστής του διαλόγου, ο Σωκράτης, ο δάσκαλος του Πλάτωνα. Ο διάλογος τοποθετείται χρονικά (=υποτίθεται πως έλαβε χώρα) την εποχή που η Αθήνα βρίσκεται στο απόγειο της πολιτικής και πολιτιστικής ακμής της (γύρω στο 420 π.Χ.), και ο Σωκράτης βρίσκεται επίσης στην ηλικιακή του ακμή: είναι περίπου 50 χρονών².

Ο Σωκράτης και οι συνομιλητές του αναζητούν τη φύση της δικαιοσύνης³, γι' αυτό και ο διάλογος φέρει στην παράδοση τον υπότιτλο *περί δικαίου*. Μπορούμε να δεχτούμε ότι το σύνολο του έργου απαντά στο θεμελιακό ερώτημα, που θέτουν ο Γλαύκων και ο Αδείμαντος: Τι είναι άραγε το δίκαιο και το άδικο; Για να απαντηθεί το ερώτημα, αναζητούνται η δικαιοσύνη και ο δίκαιος άνθρωπος εντός μιας ιδεατής πολιτείας που κατασκευάζεται θεωρητικά στο πλαίσιο του διαλόγου (η απάντηση ενός ερωτήματος προερχόμενου από το πεδίο της ηθικής προκύπτει εντός των ορίων της πολιτικής: **η αρχαιοελληνική ηθική είναι πολιτική ηθική**). Παράλληλα, η κατασκευή της ιδεατής πολιτείας συνεπάγεται εντρύφηση των συνομιλητών -πρωταρχικά του Σωκράτη- σε θέματα ανατροφής, παιδείας, ηθικής, εξουσίας και διακυβέρνησης, κοινωνικής διαστρωμάτωσης, ψυχολογίας, τέχνης και πάμπολλα άλλα.

Η πολυπρισματικότητα, λοιπόν, της *Πολιτείας* την καθιστά ένα πανόραμα του πλατωνικού φιλοσοφικού προβληματισμού· και ο συγκεκριμένος διάλογος αποτελεί ένα εμβληματικό φιλοσοφικό κείμενο, διαχρονικό και παγκόσμιο.

B. Ένταξη του αποσπάσματος (Κειμένου Αναφοράς) στην αλληγορία του σπηλαίου

Είναι, βέβαια, γνωστό ότι ο μύθος (αλληγορία) του σπηλαίου θίγει όλα τα μεγάλα φιλοσοφικά προβλήματα:

α) Το **οντολογικό**. Δίνεται μια απάντηση στο ερώτημα για το ποιο είναι το αληθινά υπαρκτό: δεν ταυτίζεται με τα αντικείμενα των αισθήσεων αλλά με τις ιδέες⁴.

β) Το **γνωσιολογικό**. Δίνεται μια απάντηση για το ποια είναι η αλήθεια και πώς μπορεί να την προσεγγίσει ο άνθρωπος: δεν εντοπίζεται αυτή στα προϊόντα των αισθήσεων (αποτελούν μόνο ψευδαισθήσεις), αλλά στις ιδέες. Μόνο μια μακρόχρονη και επίπονη πορεία οδηγεί σε αυτές και την κορυφαία από αυτές (την ιδέα του Αγαθού), η πορεία του φιλοσόφου, η αληθινή παιδεία.

γ) Το **αισθητικό**. Δίνεται μια απάντηση για το ωραίο: δεν είναι αυτό που προσδιορίζουν ως τέτοιο οι υποκειμενικές αισθητικές εμπειρίες αλλά ταυτίζεται με το αληθινά υπαρκτό.

δ) Το **ηθικό-πολιτικό**. Δίνεται μια απάντηση για το δέον στις καθημερινές σχέσεις των ανθρώπων και στην οργάνωση της δημόσιας ζωής τους: αυτό δεν θα καθοριστεί από σχετικές και πρόσκαιρες αξίες αλλά από την απόλυτη γνώση του Αγαθού, όπως την παρέχει η αληθινή παιδεία, η φιλοσοφία.

Είναι προφανές ότι τα προηγούμενα φιλοσοφικά προβλήματα διαπλέκονται μεταξύ τους και ότι ο μύθος του σπηλαίου αποτελεί μια έξοχη προσπάθεια να τα απαντήσει συνολικά και με μία ενιαία και συνεκτική θεώρηση.

Το απόσπασμα ανήκει στο Β' μέρος της αλληγορίας του σπηλαίου: όχι πια στην ίδια τη μυθική αφήγηση⁵ αλλά στην ερμηνεία της από τον Σωκράτη. Εστιάζει στο πρόβλημα της παιδείας. Η παιδεία δεν αποτελεί ένα περιθωριακό ζητούμενο στο πλαίσιο της συγκεκριμένης αλληγορίας αλλά το ίδιο το κεντρικό της θέμα, όπως το δήλωσε η εισαγωγική πλατωνική φράση: *παιδείας τε περί και άπαιδευσίας* (α' περίοδος, 8^η Δ.Ε.). Το πρόβλημα της παιδείας, εξάλλου, αποτελεί κεντρικό θέμα της *Πολιτείας*, αφού από αυτήν εξαρτάται η διαχείριση όλων των ζητημάτων τα οποία τίθενται στο πλαίσιο της ιδεατής κοινωνίας που δομούν οι *οίκισται* της: ο Σωκράτης και οι συνομιλητές του.

Πριν, όμως, μελετήσουμε εκ του σύνεγγυς το Κείμενο Αναφοράς είναι αναγκαίες δύο προκαταρκτικές παρατηρήσεις ως συνέχεια όσων είδαμε στην 8^η Δ.Ε.:

α) Οι δεσμώτες είναι όμοιοι με εμάς, τόνισε με λιτή/κοφτή έμφαση ο Σωκράτης (515a). Κατά συνέπεια, η αλληγορία του Σπηλαίου δεν προτίθεται να μιλήσει για μια παρηκμασμένη κατάσταση μιας κοινωνίας που δεν λειτουργεί σωστά· δεν αποτελεί κριτική προσέγγιση μιας συγκεκριμένης κοινωνίας, μιας ιστορικής αποτυχίας, μιας λανθασμένης παιδείας, ενός αποτυχημένου εκπαιδευτικού συστήματος, κ.λπ. Το *Σπήλαιον* αναφέρεται στην ανθρώπινη κατάσταση εν γένει. «Ακόμη και στην ιδεωδώς δίκαιη κοινωνία όλοι ξεκινούμε μέσα από το Σπήλαιον. Δεν τερματίζουμε όλοι εκεί, ωστόσο· τουλάχιστον στην ιδεωδώς δίκαιη κοινωνία, μερικοί, οι Φύλακες, κάνουν το ανηφορικό ταξίδι προς την επίτευξη της γνώσης και της σοφίας», τονίζει η Annas⁶.

β) Η φιλοσοφία, που προβάλλεται από τον Πλάτωνα ως παιδευτικό πρόταγμα, δεν αποτελεί καταρχάς μια εξειδικευμένη, τεχνική δραστηριότητα προορισμένη για αποκλειστική χρήση ορισμένων ειδημόνων σε αυτήν. Ασφαλώς, οι ολίγοι εκλεκτοί της φιλοσοφίας θα εντρυφήσουν σε αυτήν και θα προχωρήσουν εκεί που ίσως δεν μπορούν να φτάσουν οι πολλοί. Η φιλοσοφία, όμως, ως το περιεχόμενο μιας αληθινής παιδείας, απευθύνεται στους πάντες· δεν είναι τίποτε περισσότερο από τη χρήση της λογικής, του ορθού λόγου ακριβέστερα, καθώς και της επιστήμης (της τεκμηριωμένης και ορθής γνώσης) ως καθοδηγητικού παράγοντα της ανθρώπινης ζωής. Υπ' αυτή την έννοια, προσιδιάζει σε όσα ανέφερε περί φιλοσοφίας ο Αριστοτέλης και είδαμε στην 1^η και 2^η Δ.Ε., αλλά και ο Επίκουρος στην 3^η. Πρόκειται για τη φιλοσοφική δραστηριότητα που ταυτίζεται με την εμπιστοσύνη στην ανθρώπινη λογική, την αναζήτηση της αλήθειας, την καθολίκευση του νοήματος, την επιστήμη, αλλά και την πρόταξη ενός τελικού στόχου-υπέρτατης αξίας που θα διέπει κάθε επιμέρους πτυχή της ανθρώπινης ζωής.

Η κεντρική ιδέα που υποστηρίζει ο Σωκράτης στο συγκεκριμένο σημείο του διαλόγου του με τον Γλαύκωνα αναπτύσσεται (=ξετυλίγεται) ανά παράγραφο ως εξής:

Α' παράγραφος

Κατανόηση. Αποφατική διατύπωση: Η παιδεία δεν είναι μια διαδικασία με την οποία η επιστήμη, η ορθή δηλαδή και τεκμηριωμένη γνώση, εισάγεται έξωθεν στην ψυχή του δέκτη της (μολονότι αυτό ακριβώς υποστηρίζουν ορισμένοι αυτόκλητοι επαγγελματίες της εκπαίδευσης).

Εμβάθυνση. Ο Πλάτων υποστηρίζει ότι η γνώση και η απόκτησή της (η παιδεία) δεν είναι κάτι εξωτερικό, επιφανειακό· είναι μια εσωτερική λειτουργία, η οποία στην πλατωνική φιλοσοφία αποκαλείται συμβολικά *άνάμνησις*⁸. Μια πληροφορία ή ένα σύνολο πληροφοριών τα οποία προσλαμβάνει ο άνθρωπος από εξωτερικές πηγές (π.χ. εικόνες, ακούσματα, συμβατικά μαθήματα, βιβλία, διαδικτυακές πηγές -σήμερα) και τα εσωτερικεύει μέσω των αισθήσεών του, δεν συνιστούν για τον Πλάτωνα αληθινή γνώση. Ενδεχομένως, μάλιστα, να συνιστούν και παραπλάνηση, να υποσκάπτουν την αληθινή γνώση, καθώς δημιουργούν την ψευδαίσθηση της κατοχής της⁹.

Β' παράγραφος

Κατανόηση. Καταφατική διατύπωση: Η γνώση και η επιστήμη γεννιούνται μέσα στον άνθρωπο· κατά συνέπεια, η διαδικασία απόκτησής τους, η παιδεία, είναι μια εσωτερική, ψυχική, διεργασία: η σταδιακή απομάκρυνση από το πρόσκαιρο γίνεσθαι (*ἐκ τοῦ γιγνομένου*), και η θέαση του Αγαθού μέσα από μια ολιστική (*σύν ὅλη τῇ ψυχῇ*) προσέγγισή του.

Εμβάθυνση. Η παράγραφος δομείται πάνω σε μια αναλογία: Όπως το μάτι απαιτεί στροφή όλου του σώματος για να έχει ολοκληρωμένη θέαση του αντικειμένου του, έτσι και η γνώση απαιτεί ψυχική, δηλαδή βιωματική¹⁰ σχέση του ανθρώπου με το γνωστικό αντικείμενο· απαιτεί μια μεταστροφή της ψυχής (*περιακτέον εἶναι*) και επιτυγχάνεται με τη συνδρομή ποικίλων δυνάμεών της και όχι μόνο με τον νου. Γι' αυτό και ο Πλάτων χρησιμοποιεί το ρήμα *θεῶμαι*, το οποίο συναιρεί τις αισθητηριακές και νοητικές γνωστικές δυνατότητες του ανθρώπου, επικυρώνοντας την άμεση σχέση του με τον κόσμο.

Γ' παράγραφος

Κατανόηση. Η παιδεία είναι η τέχνη που, αναπροσανατολίζοντας και καθοδηγώντας τις δεδομένες γνωστικές δυνατότητες του ανθρώπου, προάγει την ολιστική και βαθμιαία προσέγγιση του Αγαθού¹¹.

Εμβάθυνση. Η θέαση του Αγαθού προϋποθέτει μια ψυχική μεταστροφή. Ο ευκολότερος (*ῥᾶστα*) και αποτελεσματικότερος (*ἀνυσιμώτατα*) τρόπος για να επέλθει αυτή η μεταστροφή είναι η τέχνη της παιδείας. Το επαναλαμβάνουμε: Δεν θα προσφέρει η παιδεία κάποιες εξωτερικές πληροφορίες ως καινούργιες γνώσεις· θα ενεργοποιήσει τις ίδιες τις γνωστικές δυνάμεις του ανθρώπου. Μόνο έτσι μπορεί να παραχθεί μια γνώση ριζωμένη μέσα του, βιωμένη και ανθεκτική στη λήθη.

Δ' παράγραφος

Κατανόηση. Οι εσωτερικές γνωστικές δυνατότητες του ανθρώπου, η διανοητική του ικανότητα, το *φρονήσαι*, διαφέρει από άλλες ικανότητες της ψυχής του: δεν ριζώνει στη σωματικότητά του αλλά έχει προέλευση περισσότερο θεϊκή από οτιδήποτε άλλο έχει ο άνθρωπος (*μᾶλλον θειοτέρου τινός τυγχάνει*).

Εμβάθυνση. Οι υπόλοιπες (πέρα από τη φρόνηση) αρετές της ψυχής (ακριβέστερα, οι θεωρούμενες ως τέτοιες -καλούμεναι) εμφανίζονται και αποκτιούνται με τη συνήθεια και την άσκηση. Πρόκειται, όπως θα δούμε και στα *Ἠθικὰ Νικομάχεια* του Αριστοτέλη για τις ηθικές αρετές, π.χ. την ανδρεία ή την πραότητα. Είναι, έτσι, εξηγήσιμες, και διδακτές. Η αρετή όμως της ανθρώπινης διάνοιας, η *φρόνησις* (η λογική ικανότητα) είναι καταρχάς μια έμφυτη (άρα και ανεκμήνευτη) δυνατότητα. Γι' αυτό και η ενύπαρξή της στον άνθρωπο (όχι ως άτομο αλλά ως είδος) ανάγεται από τον Πλάτωνα (όπως και τον Αριστοτέλη, και άλλους αρχαίους φιλοσόφους) στο θεό, ως εκείνη η ανθρώπινη ιδιότητα που προσεγγίζει περισσότερο στις θεϊκές ιδιότητες. Στον άνθρωπο, όμως, επαφίεται ο τρόπος που θα τη διαχειριστεί. Αν πραγματοποιηθεί η *περιαγωγή τῆς ψυχῆς*, η μεταστροφή που προσανατολίζεται από και προς το Αγαθό, τότε το ανθρώπινο λογικό αποβαίνει χρήσιμο και ωφέλιμο· χωρίς τη στροφή προς το Αγαθό, το ανθρώπινο μυαλό αποβαίνει όχι απλά άχρηστο αλλά και βλαβερό¹².

Γενικό ερμηνευτικό σχόλιο 1^ο: Η αντίθεση φως-σκοτάδι. Η όραση των ματιών και της ψυχής/νου. Ο απελευθερωτικός ρόλος της παιδείας.

Είναι δεδομένο ότι το σπήλαιο συμβολίζει τον ορατό-αισθητό κόσμο· με τη σειρά του αυτός (ο κόσμος έξω από τον σπήλαιο) συμβολίζει τον κόσμο της νόησης· με την ίδια λογική, η αντίθεση φως-σκοτάδι υποδηλώνει επίσης μια διπλή (διαδοχική) συμβολική αντιστοιχία: α) *φῶς πυρός-ἥλιος* και β) *ἥλιος-Αγαθόν*.

Εάν το φως της φωτιάς μέσα στο Σπήλαιο επιτρέπει μια ψευδαισθητική όραση, κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και στον κόσμο μας: εγγυάται μεν ο ήλιος και το φως του τη δυνατότητα της όρασης, αυτή όμως απέχει από την αλήθεια¹³. Την αλήθεια εγγυάται πραγματικά μόνο η γνώση του Αγαθού και των Ιδεών.

Είναι σημαντικό να απομακρυνθούμε καταρχήν από τη σύγχρονη καθημερινή αντίληψη για την όραση: την κατανοούμε ως μια ανθρώπινη αισθητική ικανότητα που περιλαμβάνει μόνο δύο όρους: το υποκείμενο που βλέπει και το ορατό αντικείμενο. Για τους αρχαίους Έλληνες, όμως, είναι απαραίτητος και δραστικός ένας τρίτος, ενδιάμεσος, παράγοντας της όρασης: το φως. Χωρίς το φως δεν υπάρχει *ὄραῖν*, δεν γεφυρώνεται το υποκείμενο και το αντικείμενο. Το ίδιο το μάτι έχει μια ηλιακή φύση, εκπέμπει φως, και το φως αυτό, ενσωματωμένο στο φως του ήλιου, επιτρέπει την όραση¹⁴.

Ο πρώτος, λοιπόν, απελευθερωτικός όρος για τους δεσμώτες είναι να συνειδητοποιήσουν τον ρόλο του ηλιακού φωτός στον ορατό καθημερινό μας κόσμο. Έτσι, θα μπορέσουν να συνειδητοποιήσουν, σε δεύτερη φάση, και τον ρόλο του Αγαθού στον κόσμο της νόησης: Εάν οι Ιδέες επιτρέπουν μια αληθινή θέαση του κόσμου, αυτό γίνεται γιατί υπάρχει το Αγα-

θό, που προσανατολίζει σε ένα άξιο τελικό στόχο την ανθρώπινη πορεία μέσα στον κόσμο της νόησης¹⁵.

Με τον μύθο του σπηλαίου παρουσιάζεται, έτσι, μια δυναμική εικόνα για την ισχυρή ικανότητα που έχει η φιλοσοφία να διαφωτίζει και να ελευθερώνει. Η γνώση του κόσμου, του ανθρώπου και της κοινωνίας, η χρήση της λογικής για τη ρύθμιση και καθοδήγηση της ζωής σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο, απεικονίζονται στο *Σπήλαιο* ως κάτι βαθύτατα απελευθερωτικό. Δεν πρόκειται για μια εξωτερική και επιφανειακή απο-δέσμευση, αλλά για ουσιαστική, υπαρξιακή μεταστροφή, μια αλλαγή του όλου ανθρώπου και της σχέσης του με τον κόσμο.

«Ο άνθρωπος που αρχίζει να στοχάζεται παρουσιάζεται σαν κάποιος που σπάει τα δεσμά της συμμόρφωσης στην συνηθισμένη εμπειρία και στην παραδεδεγμένη γνώμη, ενώ η πρόοδος της απαλλαγής από τις πλανερές αντιλήψεις απεικονίζεται σαν ταξίδι από το σκοτάδι προς το φως»¹⁶.

Γενικό ερμηνευτικό σχόλιο 2^ο: Ο υπαρξιακός χαρακτήρας της γνώσης. Ο ολιστικός της χαρακτήρας. Η περιαγωγή: ολική, βιωματική θέαση-θεώρηση, μεταστροφή της ψυχής.

Είναι γνωστή η πλατωνική διχοτόμηση του κόσμου: Από τη μία ο αισθητός κόσμος, ο κόσμος όπως τον προσλαμβάνουν οι αισθήσεις μας. Από την άλλη ο νοητός κόσμος, ο κόσμος όπως τον προσλαμβάνει ο νους μας. «Αυτή η διάκριση σημαίνει αμέσως τη διαστολή δύο τρόπων υπάρξεως, δύο διαφορετικών κόσμων. Γιατί δεν είναι μόνο ο άνθρωπος που αντικατοπτρίζει αυτή την αντιδιαστολή, αλλά κάθε υπαρκτό. Κάθε αντικείμενο της ανθρωπίνης εμπειρίας μετέχει ταυτόχρονα στον κόσμο των αισθητών και στον κόσμο των νοητών. Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στους δυο αυτούς ξεχωριστούς κόσμους; Ο ένας είναι ο κόσμος των λογικών μορφών, των αιώνιων πρωτοτύπων κάθε αισθητού φαινομένου, ο κόσμος των άφθαρτων και αναλλοίωτων νοητών πραγματικοτήτων και επομένως των όντως υπαρκτών. Ο άλλος είναι ο κόσμος των παροδικών και καταδικασμένων στον αφανισμό αισθητών πραγματικοτήτων, είναι η αντανάκλαση των αιώνιων λογικών πρωτοτύπων στην εφήμερη και φθαρτή ύλη»¹⁷.

Για να μπορέσει ο άνθρωπος να απεγκλωβιστεί από την πρόσδεση στον παραπλανητικό κόσμο των αισθήσεων και να αναχθεί, απελευθερωμένος πια, σε μια νοητική θεώρηση του κόσμου, είναι απαραίτητη μια ψυχική μεταβολή: η *περιαγωγή της ψυχής*. Η λέξη δηλώνει καταρχάς την απομάκρυνση από τη μία, δεδομένη και υποχρεωτική οπτική γωνία· έτσι, η *περιαγωγή* είναι αρχικά (αλλά όχι πρωταρχικά) μια σφαιρική διεύρυνση της οπτικής γωνίας, μια περιστροφή.

Δεν αρκεί, όμως, αυτή για να απεγκλωβιστεί ο άνθρωπος από την αποκλειστικά αισθητηριακή πρόσληψη του κόσμου. Χρειάζεται η φιλοσοφική παιδεία που θα κάνει την *περιαγωγή* ολική μεταστροφή της ύπαρξης, ώστε ο άνθρωπος να μπορεί να βλέπει, πάνω και πέρα από τα επιμέρους αντικείμενα, την ουσία¹⁸ του καθενός και να νοεί την Ιδέα τους.

«Το να γίνει κανείς φιλόσοφος σημαίνει να βιώσει μια "μεταστροφή της ψυχής" η οποία αλλάζει ολόκληρη τη ζωή του (*ψυχῆς περιαγωγή*, *Πολιτεία*, 521c, 518d). Αυτό που κάποιον τον κάνει φιλόσοφο είναι μια τελείως διαφοροποιημένη στάση απέναντι στην πραγματικότητα: μόνο αυτός είναι ικανός για τη γνώση των Ιδεών. Παντού, όπου ο Πλάτων προσεγγίζει την έννοια του φιλοσόφου, αναφέρεται σε αυτόν τον οντολογικό επαναπροσανατολισμό»¹⁹.

Γενικό ερμηνευτικό σχόλιο 3^ο: Ηθικές αρετές και φρόνηση. Η σωκρατική ταύτιση αρετής και γνώσης. Για τον Σωκράτη η ηθική στάση ζωής, όλες οι αρετές ως συμπαγές σύνολο (= δικαιοσύνη), είναι αποτέλεσμα γνώσης²⁰. Ο άνθρωπος γνωρίζει το καλό, και αυτόματα το θέτει γνώμονα στη ζωή του, και το πράττει. Φυσικά δεν πρόκειται για κάποια εξωτερική, επιφανειακή γνώση του τι είναι καλό, μια πληροφοριακού τύπου εκμάθηση των ηθικών αξιών²¹. Είναι μια βιωμένη γνώση, θέαση του Αγαθού, η οποία, εσωτερικευμένη πια, αποβαίνει αυτόματα πράξη. *Οὐδείς ἐκὼν κακός*, διακήρυξε ο Σωκράτης· δεν μπορεί κανείς να είναι συνειδητά, εν πλήρει γνώσει, κακός. Κακός είναι μόνο ο βυθισμένος στην άγνοια²².

σθήσεις του σώματος τον πληροφορούν για τα φαινόμενα αυτού του υλικού κόσμου. Όμως η ψυχή του ανήκει στον κόσμο των νοητών, οφείλει εκεί την ύπαρξη και την καταγωγή της, επομένως και προϋπήρξε σε αυτόν τον κόσμο προτού να συνδεθεί με την ύλη. Και εκεί που προϋπήρξε, με τις δικές της άμεσες αισθήσεις, η ψυχή είδε τις άφθαρτες και αναλλοίωτες μορφές των όντως υπαρκτών -ο άνθρωπος έχει αποτυπωμένες στην ψυχή του τις Ιδέες των όντων. Έτσι, στις μορφές των εφήμερων και φθαρτών αντικειμένων του υλικού κόσμου, η ψυχή (νους) του ανθρώπου αναγνωρίζει -με μια λειτουργία **Ανάμνησης**- τον αντικατοπτρισμό των αιώνιων πρωτοτύπων, του λόγου των άφθαρτων και αναλλοίωτων νοητών μορφών».

Δ. Επιμέρους σχόλια (πέραν όσων περιλαμβάνονται στον Φάκελο Υλικού)

- *έπαγγελμένοι τινες*
Σωκράτης και σοφιστές: είναι γνωστή η εκ διαμέτρου αντιθετική στάση τους απέναντι στην παιδεία. Ο Σωκράτης δεν άσκησε επαγγελματικά (επ' αμοιβή) τη διδασκαλία. Πίστευε ότι δεν μεταδίδει γνώσεις, απλά βοηθά τον συνομιλητή του να τις ανακαλύψει μέσα του: το παιδί δεν το γεννά η μαία αλλά η μητέρα του. Αντίθετα, πολλοί σοφιστές άσκησαν επαγγελματικά τη διδασκαλία, μεταδίδοντας στους μαθητές τους γνώσεις ρητορικής, πολιτικής και άλλες. Αντίστοιχες προς τους υψηλούς στόχους των πλουσίων και φιλόδοξων μαθητών τους ήταν και οι αμοιβές τους²³.
- Με την τετραπλή χρήση της αντωνυμίας *έν* στην α' παράγραφο ο Πλάτων προσπαθεί να αισθητοποιήσει τον εσωτερικό, βιωματικό χαρακτήρα της γνώσης.
- *σημαίνει*: Το ρήμα επιλέγεται και χρησιμοποιείται εδώ με φιλοσοφικά αυστηρό τρόπο. Ο πλατωνικός λόγος θα αντέφασκε αν και αυτός μας έδινε εδώ έτοιμες γνώσεις για το πώς (πρέπει να) λειτουργεί η παιδεία. Με το ρήμα *σημαίνω* δηλώνεται εκείνη η γνωστική διαδικασία που προϋποθέτει να μετάσχει το ίδιο το υποκείμενο της γνώσης (ο αναγνώστης, ο μαθητής) σε μια μυητική, βιωματική διαδικασία που θα τον οδηγήσει να ανακαλύψει τα ουσιαστικά *σημαινόμενα*. Θυμίζουμε και τη ρήση του Ηρακλείτου για τον θεό του δελφικού μαντείου: *οὐδὲ λέγει, οὐδὲ κρύπτει ἀλλὰ σημαίνει*.
- το *ὄν* και το *ἀγαθόν*: αποτελεί πάγια πλατωνική διδασκαλία η ταύτιση του όντος (του αληθινά υπαρκτού) με το *Ἀγαθόν*.